

برای حقوق پدیدآوران

۷۲۱۸۶

مركز اطلاعات ايران علمي ايران
تسيه دارك

عيسا آئوش مال ايرالهم

پايان نامه كارشناسي ارشد علوم سياسي

عنوان

مقايسه نظريه حكومت ديني در آراي شهيد مطهري و شمس الدين

استاد راهنما

حجة الاسلام والمسلمين دكتور داود فيرحي

استاد مشاور

حجة الاسلام والمسلمين دكتور نجف لكزايي

۱۳۸۳ / ۴ / ۲۷

نگارنده

ابوالفضل آرنند

قم - تابستان ۱۳۸۲

۷۱۸۷

تقدیم به

پدر و مادرم

تقدیر و تشکر

این پژوهش مرهون استادان عزیزی است که به یقین راهنمایی و مشاوره آن عزیزان در غنای پژوهش تأثیرگذار بوده است لذا بر خود فرض می‌دانم که از راهنمایی خردمندانه و دلسوزانه استاد فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر فیرحی تقدیر و تشکر صمیمانه نمایم. همچنین از استاد فاضل و ارجمندم جناب دکتر نجف لکزایی که با اخلاق کریمانه خود زحمت مشاوره این پایان‌نامه را برعهده داشتند تشکر و قدردانی صمیمانه می‌نمایم.

از استاد بزرگوار و ارجمندم جناب آقای دکتر منصور میراحمدی که متن حاضر را مورد بازخوانی قرار داده و با ارایه نظرات خود به غنای کار افزودند کمال تشکر را دارم.

از همکاری صمیمانه مسؤولین، کارکنان و دست‌اندرکاران دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، بویژه آقای خراسانی و همچنین از کارکنان محترم کتابخانه از جمله جلیلی و نیز دوست عزیز جناب آقای محمدحسین موسوی خلخالی که زحمت حروفنگاری و صفحه‌آرایی رساله را کشیدند و همچنین از همکاری و همدلی تمامی دوستان دیگرم خصوصاً آقای علی رضا یساقی، حسین رضاپور تشکر و قدر دانی می‌نمایم.

در پایان از خانواده محترم خود به ویژه پدر و مادر گرامیم که بی‌شک با دعای خیرشان سهم بزرگی در دوران تحصیل داشتند و همچنین از همسر گرامی و فداکارم، فرزندان دلبندم کمال تشکر و قدردانی را دارم.

والحمد لله رب العالمین

لعلم الحکیم

باسم تعالی

نمره:

امتیاز:

صفحه:

چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه

نام و نام خانوادگی دانشجو

استاد راهنما

تاریخ تصویب

رشته

مقطع

استاد مشاور

تاریخ دفاع

در این رساله، سؤال اصلی عبارت است از اینکه: وجوه تشابه و تمایز در اندیشه‌های شمس الدین و مطهری راجع به عناصر نظری و عینی حکومت دینی چه می‌باشد و اصولاً تمایز این دو نظریه ناشی از چیست؟ در پاسخ به این سؤال ما به دنبال تشابهات این دو نظریه می‌باشیم تا تمایزات آنها نیز مشخص شود به همین خاطر در این رساله در مورد اصل حکومت و شکل و ساختار حکومت در نظریات این دو متفکر تعمق و بررسی کردیم که در مورد اصل حکومت، هر دو از طرفداران وجود حکومت در جامعه دینی هستند و اعتقاد دارند که یکی از نیازهای هر اجتماعی داشتن حکومت برای نظم و سامان دادن به آن است اما راجع به شکل حکومت در جامعه دینی به ویژه در زمان غیبت معصوم علیه السلام، آنچه که از نظریه شمس الدین به دست می‌آید انتخاب حاکم و تعیین قلمرو حاکم بر عهده مردم است لذا نظریه ولایت امت بر خویش را مطرح می‌کند. ولی مطهری بر این اعتقاد است که رهبری جامعه از آن ولایت فقیه است که منصوب از طرف خداست و فقط نظارت بر جامعه دینی را دارد و دخالت در امور اجرایی ندارد و در امور اجرایی انتخاب حاکم به مردم داده شده است. به این ترتیب هر دو رأی مردم را ملاک مشروعیت حاکمیت در زمان غیبت می‌داند اما در حوزه شرعی مطهری اختیارات ولی فقیه را غیر از مسائل شرعی و فتوی در حوزه مسائل سیاسی به عنوان نظارت می‌داند در حالی که شمس الدین تنها اختیار بر صدور فتوی را برای ولی فقیه می‌داند و حق دخالت در امور سیاسی را نمی‌دهد.

«فهرست مطالب»

۱. مقدمه: طرح تحقیق.....
۲. - بیان مسأله.....
۲. - علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن.....
۲. - سابقه پژوهش.....
۴. - سوال اصلی.....
۴. - فرضیه پژوهش.....
۵. - مفاهیم و متغیرها.....
۵. - سوالات فرعی.....
۵. - پیش فرض.....
۵. - اهداف پژوهش.....
۶. - روش پژوهش.....
۶. - جامعه آماری و مقدار نمونه‌ها.....
۷. - سازماندهی پژوهش.....

فهرست مطالب (هفت)

فصل اول: کلیات و چارچوب نظری	۸
بخش اول: چارچوب نظری	۹
تعریف روش مقایسه‌ای	۹
انواع روش مقایسه‌ای	۱۰
۱. مقایسه‌های نزدیک	۱۰
الف - تعریف مقایسه نزدیک	۱۰
ب - کاربرد مقایسه نزدیک	۱۰
۲. مقایسه‌های دور	۱۱
الف - تعریف مقایسه دور	۱۱
ب - کاربرد مقایسه دور	۱۲
- الگوی رساله: روش مقایسه‌ای نزدیک	۱۲
- شاخص‌های روش مقایسه‌ای نزدیک	۱۴
- الگوهای مقایسه موضوعی در اندیشه دو متفکر	۱۶
- قلمرو مقایسه در مباحث نظری	۱۷
- مشکلات روش مقایسه‌ای	۱۹
- مزایای روش مقایسه‌ای	۲۱
- قلمرو مقایسه در اندیشه شمس‌الدین و مطهری	۲۱
۱. مشترکات دو نظریه	۲۲
۲. تفاوت‌های دو نظریه	۲۶
- روش فلسفی و روش فقهی	۲۸
- جایگاه روش فلسفی و فقهی در معارف اسلامی	۲۸

فهرست مطالب (هشت)

۲۹	فقه سیاسی
۳۱	فلسفه سیاسی
۳۲	محدوده بحث (اشتراکات و تفاوت‌های دو نظریه)
۳۳	بخش دوم: مناهیم
۳۴	کلیات
۳۴	مفهوم حکومت
۳۴	۱. غیرمترادف بودن حکومت و دولت
۳۵	۲. مترادف بودن حکومت و دولت
۳۶	ضرورت حکومت
۳۹	مفهوم حکومت دینی
۴۳	مشروعیت حکومت
۴۴	جایگاه مشروعیت در اندیشه اسلامی
۵۰	دین مبین کلیات یا جزئیات
۵۴	خلاصه و نتیجه‌گیری
۵۶	فصل دوم، حکومت دینی با تأکید بر اندیشه - شهید مطهری
۵۷	زندگی نامه
۶۰	مفهوم حکومت
۶۱	ضرورت حکومت
۶۴	رابطه حکومت و دین

کتابخانه اطلاعات شهید آرنجی
تهیه مدارک

فهرست مطالب..... (نه)

۶۵..... رابطه اسلام با آزادی

۶۷..... دین مبین کلیات یا جزئیات

۷۰..... رابطه فرد و دولت

۷۱..... اسلام و دموکراسی

۷۴..... حاکم در اسلام

۹۱..... ولایت در اسلام

۹۳..... مشروعیت یا خاستگاه

۹۳..... مشروعیت ولایت در اسلام

۹۳..... مشروعیت در زمان معصوم علیه السلام

۹۶..... مشروعیت در زمان غیبت معصوم علیه السلام

۹۸..... قلمرو و اختیارات رهبر

۱۰۲..... حاکم (مدیر) جامعه

۱۰۳..... مشروعیت حاکم اسلامی

۱۰۶..... خلاصه و جمع بندی

۱۱۰..... فصل سوم، حکومت دینی در اندیشه شمس الدین

۱۱۱..... زندگی نامه

۱۱۲..... مفاهیم

۱۱۲..... مفهوم سیاست

۱۱۳..... مفهوم حکومت و ضرورت آن

۱۱۸..... ضرورت تشکیل دولت اسلامی

فهرست مطالب (۵۵)

- ۱۱۹ حاکم در اسلام
- ۱۲۰ حاکم از دیدگاه فرق اسلامی
- ۱۲۴ طرح سیاسی اسلامی در دیدگاه شیعه
- ۱۲۴ طرح سیاسی در زمان حضور معصوم علیه السلام
- ۱۲۷ طرح سیاسی در زمان غیبت معصوم علیه السلام
- ۱۳۰ طرح سیاسی دولت در دیدگاه شیعه و بحرآن آن
- ۱۳۱ بحرآن ساختار ولایت فقیه
- ۱۳۳ ولایت امت بر خود
- ۱۳۳ قاعده اول عدم ولایت بر انسان
- ۱۳۵ مشروعیت حکومت در زمان غیبت بر عهده مردم است
- ۱۳۸ تفکیک قضاوت از حاکمیت
- ۱۴۱ نظریه ولایت امت بر خویشتن
- ۱۴۲ مشروعیت حاکمیت در نظریه ولایت امت بر خویشتن
- ۱۴۹ پارلمان (قوه متننه) در نظام ولایت امت بر خویشتن
- ۱۵۱ خلاصه و نتیجه گیری

- ۱۵۳ فصل چهارم، مقایسه و ارزیابی دو نظریه
- ۱۵۴ مقدمه
- ۱۵۵ تطبیق اندیشه شهید مطهری و شمس الدین در بحث حکومت
- ۱۵۵ اشتراکات و تفاوت این دو نظری
- ۱۵۵ ۱. ضرورت حکومت

فهرست مطالب..... (یازده)

۲. رابطه دین و سیاست..... ۱۵۷

۳. ضرورت حکومت دینی..... ۱۵۹

۴. حاکم اسلامی..... ۱۶۱

- شخص حاکم (حیطه قلمرو و اختیارات حاکم..... ۱۶۱

- مشروعیت حاکم اسلامی..... ۱۶۴

- ساختار نظام سیاسی در دیدگاه شمس الدین و مطهری..... ۱۷۰

- نتیجه و خلاصه گیری..... ۱۷۰

منابع و مأخذ..... ۱۷۲

مقدمه:

طرح تحقیق

بیان مسأله:

نیاز به دولت و نظام سیاسی در هر جامعه امری است مسلم و پذیرفته شده و نمی‌توان ادعاء کرد که جامعه‌ای می‌تواند بدون نظام سیاسی خاص به حیات خود ادامه دهد افراد در جامعه و نظام سیاسی، زندگی خود را شکل می‌دهند و جوامع اسلامی نیز خارج از این قاعده نیست. متفکران اسلامی، مباحث مربوط به نظام سیاسی را به طور مفصل در بعداد مختلف مفهوم حکومت، اختیارات و شرایط نظام سیاسی مطلوب انجام داده‌اند به طوری که در جواب اینکه این سؤال آیا نظام سیاسی در اسلام وجود دارد یا نه؟ دو دیدگاه کلی مطرح شده است عده‌ای اعتقاد دارند اسلام طرحی برای نظام سیاسی ندارد ولی در مقابل عده‌ای قائل شده‌اند که می‌توان یک طرح جامع از نظام سیاسی اسلام ارایه داد. این دو دیدگاه مبنای، اختلاف نظرها و تكثر دیدگاه‌ها در فرق مختلف اسلامی و بین اندیشمندان اسلامی شده است.

علت انتخاب موضوع:

مسلم است که هر جامعه‌ای نیاز به یک حکومت (دولت) با شرایط و ویژگی‌ها مربوط به خود دارد، از طرف دیگر این مطلب که برای سرپرستی جوامع مسلمان نیاز به تشکیل حکومت داریم در دیدگاه اغلب متفکران، پذیرفته شده است و به طور یقین نظامی که در دیدگاه اسلام،

مورد نظر است با نظام‌های متعدد و رایج دنیا دارای تشابهات و تفاوت‌هایی است با توجه به این مطلب نیاز مبرم وجود دارد که نظام مستقل سیاسی از نظر اسلام را مدنظر قرار دهیم و شرایط و ویژگی‌های یک حکومت (نظام) مطلوب را از طریق نصوص دینی استخراج کنیم به همین خاطر بررسی بحث حکومت (نظام سیاسی) در جامعه اسلامی از اهمیت فراوانی برخوردار است که در عین پیچیده بودن بحث فایده عملی آن ارایه یک نظام مطلوب که در اوضاع و شرایط کنونی بتواند با معضلات و مشکلات فراروی خود تعامل داشته باشد و باعث توسعه و پیشرفت جوامع اسلامی گردد.

غرض از انتخاب موضوع حکومت دینی در نظرات و آراء دو اندیشمند شیعی (مطهری و شمس الدین) برای رسیدن به یک نظام مطلوب در دیدگاه اسلام می‌باشد، از دلایل گزینش این دو شخصیت از میان اندیشمندان اسلامی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

اولاً: ارایه نظرات متعدد از دو اندیشمند که دارای مذهب جعفری هستند.

ثانیاً: تأثیر محیط جغرافیایی و اجتماعی در اندیشه زیرا یکی از کشور لبنان و دیگری از کشور ایران می‌باشد.

ثالثاً: هر دو معاصر هم بودند و شرایط و اوضاع احوال کنونی را درک کرده‌اند لذا می‌تواند نظرات این دو نفر یک راهکار عملی برای نظام مطلوب در جوامع اسلامی باشد.

دلایل فوق علت انتخاب این دو متفکر با توجه به تنوع و تعدد در نظریه حکومت دینی در بین اندیشمندان اسلامی می‌باشد.

تا اینکه در یک تحقیق تطبیقی و مقایسه‌ای بتوان یک جامعه مطلوب و ایده‌آل در بررسی آراء به این متفکران برای جوامع اسلامی ارایه داد.

سابقه پژوهش:

پرداختن به بحث حکومت دینی ضرورتی است که با وجود ارایه آثار ارزشمند در این باب

از طرف پژوهشگران، اما باز هم به خاطر ابهام‌های موجود در بحث حکومت دینی، نیاز به پژوهش‌های علمی است که جا دارد آثار علمی در این زمینه نگاشته شود. اما در مورد بحث تطبیق حکومت دینی در آراء شمس‌الدین و مطهری آنچه که در تفحص و تتبع شد به صورت مجزا راجع به نظرات مطهری نسبت به مفهوم حکومت دینی آثاری ارایه شده است اما اولاً نسبت به شمس‌الدین چندان تحقیق جامعی انجام نگرفته است و نظرات ایشان از جمله مباحث بکر و بدیعی است که جا دارد پژوهشگران به آن توجه نشان دهند به ویژه تطبیق دو متفکر اسلامی که از نظر مکانی و اجتماعی با همدیگر تفاوت‌هایی دارند می‌تواند در پژوهش‌های حکومت دینی مؤثر قرار گیرد البته لازم به ذکر است اخیراً، رساله‌ای در مقطع کارشناسی با عنوان اندیشه سیاسی شمس‌الدین و مصباح به رشته تحریر در آمده است اما آنچه که در این رساله مورد تأکید نگارنده قرار گرفته است تطبیق مفهوم حکومت دینی در نظرات، و آراء شمس‌الدین و مطهری است به دنبال اثبات حکومت دینی و شرایط و ویژگی‌های این حکومت در اندیشه دو متفکر بوده است.

سؤال اصلی پژوهش:

وجوه تشابه و تمایز اندیشه شمس‌الدین و مطهری درباره عناصر نظری و عینی حکومت دینی چیست؟ و چه چیزی موجب تمایز دیدگاه آنها شده است؟

فرضیه پژوهش:

گرچه ضرورت تأسیس حکومت در جامعه اسلامی مورد تأکید هر دو متفکر می‌باشد اما راجع به شکل حکومت، نحوه حکومت حاکم و نقش آن در جامعه تفاوت‌های اساسی وجود دارد.

مفاهیم و متغیرها:

حکومت دینی: تعاریف مختلفی ارائه داده شده است که از جمله می توان به حکومت یک طبقه خاص در جامعه اسلامی یا حکومت دینداران بر جامعه اسلامی یا اجرای فرامین و دستورات اسلامی بدون توجه به شخص حاکم و شیوه خاص اجرای آن اشاره کرد.

ولایت شرعی: راجع به اعمال حاکمیت فقهاء در جامعه اسلامی نظرات مختلفی ارائه شده است که برخی معتقدند فقهاء تنها در امور شرعی به رهبری جامعه می پردازند و اجازه دخالت در امور اجرایی را ندارند.

ولایت امت بر نفس: بر اساس اصل اولی، حاکمیت از آن خداست و این حاکمیت در دوره غیبت واگذار شده است بر خود افراد تا اینکه سرنوشت خود را مشخص کنند پس هیچ کس نمی تواند بر افراد حاکمیت داشته باشد مگر اینکه دلیل خاصی آمده باشد.

سؤالات فرعی پژوهش:

۱. مفهوم حکومت دینی در دو نظریه چیست؟
۲. منشاء مشروعیت حاکمیت در زمان غیبت چگونه است؟
۳. آیا منظور از حکومت دینی یعنی حاکمیت روحانیت است یا نه؟
۴. اختیارات حاکم چیست؟

پیش فرض

هر دو نظریه، ضرورت نظام سیاسی مطلوب در دوره غیبت را پذیرفته اند.

اهداف پژوهش:

در مباحث حکومت دینی، رسیدن به یک جامعه ای مطلوب برای پیشرفت و تعالی نظام

اسلامی پیگیری می شود و از آنجایی که نظرات متعددی با رهیافت های گوناگون ارایه شده است. به همین خاطر نگارنده برای تعمق در این نظریات، به دو نفر از صاحب نظران اسلامی تأکید داشته است. که مشخصه این دو نفر، معاصر بودن، و ارایه نظریه جدید می باشند و هدف از این انتخاب نگاه تفصیلی به آراء و نظریات این دو نفر و رسیدن به یک طرح نظام سیاسی برای جوامع اسلامی است به ویژه که هر کدام از آنها فرهنگ و محیط اجتماعی و سیاسی مجزایی نیز دارند.

روش پژوهش:

از روش مقایسه ای استفاده شده است. روش مقایسه ای، در پدیده های اجتماعی به عنوان بهترین روش شناخته شده است. روش مقایسه ای به نظر «رز» ارایه نوعی مدرک تجربی در تلاش برای مقایسه نظام مند آشکار پدیده سیاسی و اجتماعی می باشد. و گرچه در علوم تجربی، اندازه و مشاهده دو ابزار مهم برای سنجش می باشند و علوم اجتماعی فاقد این دو مطلب است لذا با وجود نواقصی که روش مقایسه ای دارد ممکن است مورد توجه پژوهشگران مباحث اجتماعی قرار نگیرد ولی باز هم به عنوان بهترین روش برای تطبیق و مقایسه پدیده های اجتماعی و سیاسی روش مقایسه ای به حساب می آید.

جامعه آماری و مقدار نمونه ها

بررسی آراء و آثار دو متفکر راجع به بحث حکومت دینی

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

از روش مقایسه ای نزدیک برای نشان دادن تشابهات متعدد در دو متفکر از نظر هم عصر بودن، مذهب جعفری داشتن و فقیه بودن و رسیدن به تفاوت های این دو دیدگاه استفاده شده است.

سازماندهی پژوهش:

پژوهش حاضر دارای یک مقدمه و چهار فصل می باشد که:

مقدمه رساله به طرح تفصیلی پژوهش می پردازد.

فصل اول: با دو عنوان کلی ۱. چارچوب نظری؛ ۲. کلیات (مفاهیم) آغاز می شود در

قسمت اول از روش مقایسه‌ای نزدیک برای تطبیق دو نظریه استفاده شده است و در قسمت دوم

مباحث و کلیاتی راجع به حکومت دینی ارایه شده است.

فصل دوم: بررسی آراء مطهری راجع به حکومت دینی که شامل عناوینی نظیر بحث

حکومت در اسلام، ویژگی‌های حاکم، اختیارات حاکم و غیره مورد بحث قرار گرفته است.

و فصل سوم: راجع به آراء شمس الدین در مورد مباحث حکومت دینی، ویژگی‌های حاکم

و اختیارات حاکم است.

و فصل چهارم: که با عنوان نتیجه و تطبیق مطرح شده است، به مباحث شکل نظام

و شخص حاکم و اختیارات حاکم در جامعه اسلامی به ویژه در زمان غیبت نظر این دو متفکر به

صورت تطبیقی پرداخته شده که در ضمن تطبیق نتیجه گیری هم صورت گرفته است.

و در پایان منابع مورد استفاده در رساله آمده است.

فصل اول

کلیات و چارچوب نظری

بخش اول: چارچوب نظری

رساله حاضر با موضوع مقایسه حکومت دینی در اندیشه مرحوم شمس الدین (ره) و شهید مطهری (ره) می باشد که برای طرح مباحث تطبیقی، معمولاً از روش مقایسه‌ای استفاده می شود. لذا تعریف روش مقایسه‌ای و علت انتخاب این روش، در این رساله را مورد شرح و بررسی قرار خواهیم داد.

۱. تعریف روش مقایسه‌ای:

مقایسه چنانکه فرهنگ لیتره می گوید عبارت است از «بررسی همزمان شباهت‌ها و اختلاف‌ها» این تعریف به خوبی نشان می دهد که در مقایسه فرض بر وجود شباهت‌ها و اختلاف‌هاست: یعنی دو چیز کاملاً یکسان و یا کاملاً مختلف را با هم مقایسه نمی کنند. مقایسه، نیاز دارد که در میان چیزهای مورد مقایسه شباهت‌هایی وجود داشته باشند. همه دشواری در تعیین درجه این شباهت است. (۱)

به طور کلی برای روش مقایسه‌ای کلاسیک دو گونه روش نام برده اند یکی عبارت است از

۱. مورس دوزره، روش های علوم اجتماعی، ترجمه خسرو اسدی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۲، ص ۳۰۸.